

Открытый урок по родному языку

на тему:

«Родной язык»

Тронева Табияева Л.Л.

Биринчи мартда бизин ана тилге багъышлангъан
жыйыныбыз оьтгерилди .Онда онунчу "а" класны
охувчулары ортакъчылыкъ этди.

1,Алиева Эмина .

Бизин ана тилибиз къумукъ тил . Къумукъ тилни къумукъ халкъ
яратгъан . Къумукъ тилде сейлейгенлер Дагъыстанда къайры
ерлерде де яшай . Тил бизге биревню англама ,мурадыбызны
айтма , оьзге адамны англама , китаплар ,журналлар охума кемек
эте .

Бизин ана тилибизни кеп сюеген шаирлер къумукъ тилге кеп-кеп
шиърулар багъышлангъан .

2,Валиянова Гульнара .

Къумукъ тил - 350 мингден артыкъ санаву булангъы къумукъ
халкъны тили . Къумукълар тюрк къавумлу халкълардан бир-
бир алимлени еравларына гере къумукълар кеп тезги
девюрлерден берли Каспий денгизни ягъасында орунлашгъан
халкъ . Биринчилей къумукъча китап арап языв булан 1009-нчу
йылда уллу алим Абусупиян Акъаев язгъан . Ону аты яшлагъа
ел герсетив . Къумукъ тилни граматикасы 1933-нчу йылда
чыгъарыла . Ону автору Батырмурзаев .

Сонг буса къызлар къумукъ шаирлени шиъруланы охума
башлады . Биринчилей Алхасова Ураинатгъа сез берилди,
Мен къумукъман .

1,Мен къумукъман ,шогъар оьктем юрегим
Мен къумукъман ,къумукъ тюзде тувгъангъа
Къумукъ ана чайкъагъангъа гъайлегим .
Елакъ бетим къумукъ ана жувгъангъа .

2 Гезсюз эдим - гез берин де къумукъ халкъ
Айырсын деп акъ булан къараны .
Сезсюз эдим- сез бергеџ де къумукъ халкъ .
Сез тапсын деп сав этердей яраны .

3,Къумукъ болмас менден ,тилим таптасам
Къумукъман деп къычырсам да нечакъы .
Мен къумукъман , къумукъ тилде тап-таза
Сейлеп болар авлетлерим бар чакъы .

4 Яшав толкъун ташласа да не якъгъа
Мен халкъымсыз гебюкмендир сувдагъы .
Мен халкъымсыз гетерген бал аякъгъа .
Тамакъ бувар ачылыкъ бар увдагъы .

5 Мен къумукъман паспортума язгъанда
Яшдан къумукъ къаным баргъа къумукъман
Ватан учун тарыкъ болса , къызгъанмай
Берме къумукъ жаным баргъа къумукъман

6 Миллетлени юлдузлагъа тенглесем .
Элим мени кеп юлдузлу кек йимик .
Къумукъ халкъда - бир юлдуз шо кекдеги
Огъар бакъгъан сююв менден кеп бийик .

7 Къумукъ халкъым кеп сюйсемде , арекмен .
Миллетлени минглигине тиймекден .
Кекге бакъгъан уллу сююв башлана
Бир юлдузну айрыча кеп сюймекден .

8 Халкъым сюймек негъакъ тююл мен шунча

Шо сюювсюз къалсам ,къуванч къыт магъа
Шо сюювню къыйын сытма къойгъунча
Мен къоярман эки гезюм сытмагъа .

2 Батырмурзаева Зайнаб

Юрек айта.

1,Ана деп къойгъан учу
Аналар башгъа-башгъа
Сен текген загъмат къайда
Магъа шо гиччи яшгъа.

2,Анам ,анам деп турса
Арив геле сарынгъа
Мен насипли экеним-
Дюнъяда сен барынга .

3,Юмурукъ чакъы юрекеде
Зор исив бар сен якъгъан
Юрек толгъан сюювюм
Тармакълап сагъа бакъгъан,

4,Юрек айта ананы
Чюй ,дей,гъавагъа оьрге,
Оьмюрюнге сакъла ,дей
Гетерип ,салмай ерге .

5,Къойма, дей къайгъылананы
Сгенден огъар оьтмеге
Гъатта,асхар тав болуп,
Еллени де етмеге

тилибизгеде неге янашмайыз ? Юрегинг
чанчса,гезюнг аврус,кѡпчыпгъыбыз талласа , шоссагъат
къайда да чабабыз,оърленебиз, оланы онглу ишлеюню гъайын
этебиз. Тил ?

Тил миллетни ортакъ
байлыгъы. Ортакъ малгъа ,ортакъ байлыкъгъа, асиллиги биз
герек даражада кѡл бере буса, 10 керен де 100 керен де артыкъ
янашмагъа борчубуз.Неге тююл,о миллетни бою,юзю,
гезеллиги, терен ою, юреги, дини, къаны - жаны - барлыгъы.
Осуз миллет екъ. Тилге арт бермек де, халкъынга- миллетинге
хыянатлыкъ этмек де бир.

Милли маданиятны тармагъын да лап да аслу
масъала - охувчуну ана тилине
де, рус тилге янаша уъретмек. Бизин ана тилибиз янгыз
маданиятыбызны барлыгъын исбатлап кѡймай,наслудан -
наслугъа бизин ругъ байлыгъыбызны, адат -
къылыкъларыбызны , яшав - турушубузну,
маданиятыбызны да исбатлай геле .

Бизин республиканы халкълары ана тилин кѡллап ва
оьсдюрюв булан бирче рус тилни уъренивге де гюнден-гюн
тергевню атдыра. Ана тил булан бирче милли аракъланы тили,
рус тилни дебиллик ва эркин кюйде кѡлламакъ бары да
дагъыстанлыланы яшав гъалларын яхшылашдырывгъа , бир -
биревню англавгъа дос аралыкъланы юрютме болушлукъ эте.
Шолай янашыв Дагъыстан республиканы тил политикасыны
аслу кюрчюсю болуп токътай. Отуздан да кѡлай миллет
яшайгъан Дагъыстан учун билим аыв вакътини ичинде аслу
тергевню ана тилге ва рус тилге бакъдырып иш гермекни кеп
уллу маънасы бар. Неге тююл де, мунда сез, санаву аз
халкъланы тилини гъакъында юрюле. Бизин ана
къумукъ тилибиз, гертилей де, жавгъар тил . О айрычы айбат
англы, исбайы тюсю, ярыкъ, къулакъгъа йылы чалынагъан
бырынгъыдан гелеген тил . Сонг да, шо тил - бизин анабызны
акъсютю синген тил.

2. Каранаева Маданият.

Ана тил."

Дюнъяда лап уллу макътавлар да, гъюрметлер де, бола буса "
Ана тилге " болсун. Неге тююл, барыда яшлар, яшавгъа
оьсмеде - оьсюп, юрюмеге де,сейлемеге де, уъренип, яхшыны
да айырып билмек учун яратыла . Озокъда, гиччи
нариста бирден -бир гъакъыл - балыкъ да болуп, бары затны да
англайгъан да болуп,оьзюню гъайын этип болагъан да болуп,
яшавну бугоню де, тангаласын да ойлап,бары оьзюню
мурадына етеген оърлюкге чыгъып болмай, огъар лап ювукъ
аявлу адамы - анасы -гиччиден берли бары затгъа кемек де этип,
билим де берип, яхшы хасиятлы этип оьсдюрмесе. Тек, биз
сезде ойлай рагъат айтгъан булан гертиде ону этмек бек
къыйын иш. Гече деюн де, яллыкъ екъ кюйде, къавшалгъанын

бидирмей, яшыны ачлыгын да, уьсдюн- - боюн да, ухусун да, ойлаша туруп йыллар гете. Нече йыл гетсе де яш оьзюне анасы айтагъан къагъакъ йырланы унутмас, неге тюгюл, шо йырланы яш "ана тилинде" эшитген. Ондан къайры ана тилде нариста биринчи "ана" I деген сезюн айтгъан.

Оьсгенде, оьз ихтиярлы болгъанда, баягъы яшлар анасын да, ана тилин де аявлап турмаса, ондан яш болмас, дагъы болмаса шо адамгъа ана тилинде яхшылыкълар ерагъан адам да тюз иш эте деп айтылмас. Эгерде шолайлагъа къаршы чыгъып ана тилин де гетерип, анасыны да хадири билеген адамлагъа не болуп къалсада башын тюшюрюп юрюмеге ошамай.

Шуну буланбизин жыйыныбызталамланды . Бизин сонг сезню бизин муалимибиз Умукусюм Мамасиевна алды ва булай яхшылыкълар ерады:

"Биринчилей мен сизге баракалламны билдирмеге сюемен. Кеп савболугъуз шулай арев шиърулар, сочинениялар , маъналы сезлер булан бизин сюендюргенигизге. Сонг да мен сизге савлукъ, насип, школаны бешге битдирме сав -саламат турма, шатлыкъ, къуванч, сюенч ерама, ана-атагъызыны, хонщугъузну, таниш- билишигизни абурлап, сыйлап тургъаныгъызыны сюемен. Бирдагъы керен де баракала, савболугъуз!"

Халкыбызга,

элибизге юрек

салып шону бил:

адам болмакъ

учун,

бизге тарыкъ ана

тил.

исите, ана сезлер яшавубузну ярыгы, ана сезлер юрегибизни умуту. Ана юрек
пюнню шавласы йимик ярыкъ бере. Аналаны кыйынын биз кыйтармагъа
боларбызмы, балалар?! Юхламай оьтгерген гечелерин, кыйрк тамурдан берген
сютюн унутмагъа ярамас, балалар! Ону кыйынынларын не этсем де кыйтармагъа
болмайман. Юрегин алмакъ учун не этсем де кыйырмайман.

Яшавумну, насибимни башы – ана. Мен анамны кеп сюемен. Ону гъакында
сейлеме тюшсе гече юхсуз сейлеме боламан. Балалар, гелигиз аналаны тас
этмейик! Анасын тас этмекден кыйын иш еьдур. Яшавну орта багъанасы
сынгандай гыс этемен. Аналар дюньядан гетгинче биз оланы хадин билмей
къалабыз. Аналар бизин гече ятганда да, эртен турганда да, ойлай. Не гъакъ
айтылмагъан. «Анна генгю баллада, бала генгю гъавада» - деп. Гелигиз, аналаны
аявлайыкъ!

4. Патимат Абукова.

«Анна тилим» - охувчу охуй.

5. Гъали яшлар! Сиз оз элигизни анна тилигизни билегенге мен инанаман. Гелигиз, шу соравлагъа къайсы ряд тез ТЮЗ жаваплар бере, къарайыкъ.

1. Къумукълар яшайгъан элни аты недир? *Къумукълар*
2. Волга озенни алдынгы ата нечик болгъан? *- Гъали*
3. Ол къайсы денгизге тегюле? *Гаени*
4. Къумукъ тюзден къайсы озенлер агъа? (Манас озен, Паравул озен, Сулакъ, терик, Гимра озен)
5. Къумукъ тилде къайсы газетлер ва журналлар чыгъа?
6. Сени кеп сюеген журналынг къайсы журналдыр?

ТЮЗ жавап бергенлеге разилик билдиремен. Лап да кеп къолун гетерген охувчу Акъай Акъаевни «Къумукъ тюз» деген шиърусун охуй.

Къарт атайлар къазыкъ къакъгъан Къумукъ тюз.

Къара къашлар къакъакъ айтгъан Къумукъ тюз.

Къатар башлар аякъ айтгъан Къумукъ тюз.

«Бисмиллагъ» деп тизден чекген Къумукъ тюз.

Къумукъ эрлер намус къылгъан Къумукъ тюз.

Кимлер гелип, къочу болма суйсе де

Кимлер гелип барнаманынг

Биздей сени асырамас, аямас

Сагъа, достум, биздей аркъа таямас

Биздей артыкъ суймес сени, сагъынмас

Биздей артыкъ таяв сагъа табулмас

6. Оз элибизге, анна тилибизге багъышлангъан айтывлар, аталар сезлерин эсгеригиз

«Ана тил азса, халкъ азар» (айтыв)

«Ана тилим бар чакъы, мен де барман»

Къумукъ болмас менден, тилим таптасам
Къумукъман деп кыгчырсам да нечакъы
Мен къумукъман къумукъ тилде тап таза
Сейлеп болар авлетлерим бар чакъы.

Шигъруну артына ерли охуп къумукъ миллетни тувулунуву гъакъда
лакъырлашаман.

3. Къумукъ халкъны арасында сени еринг (къысгъартып)
Яшлар! Биз оьктем болагъан бизин халкъыбызны тарихин, ону башгъа
тилини арасында ерин, оьсюв елларын билмек – тувра борчубуз.

Не девюрню алсакъ да къумукъ халкъны къайсы юртун эсгерсек де –
бизин халкъыбыз чомарт, эркин юреккли, рагъмулу, оьз оьктемлиги де, терен
ругъ байлыгъы да булангъы халкъ герюне. Ата бабаларыбыздан гелген
васирлик ана тилибизни асырып, аяп сакъламакъ тувра борчубуз. Ону
гележеги де, бугюнго гъалы да яшлар, сизден оьсюп гелеген ат намуслардан
гъасип бола. Яшав да не ерни сиз тутсагъыз да шо борч сизин алдыгъызда
къала. Неге тюгюл бу тилде анагъыз биринчилей «балм» деп ушангъан ананы
акъ увузу булан, атаны къаны булан жаныгъызда да къаныгъызгъа да синген
сиз биринчилей сейлейген – къумукъ тил.

«Анна тилбиз» - Акъай Акъаев.

Анна сезсюз къалса адамлар бирден тилкъав болуп дюнья, гюню батыла.
Бар балагъ арекде, адамлар, бизден. Балабызны анна тили бар тура. Шу
сатырланы янгыдан мен охуп, англатыв бермен.

Анна тилибиз девюрсен девюр и ОБСЕ геле. Ону оьсювюне такъсир эте
гелген къумукъ халкъны эсден таймажакъ. Халкъ авуз яратывчулугъу,
атлвры даимликге айтыла къалажакъ Йырчы Къзагагъыбыз Абусупьяныбыз,
тилге жыйымы Жаминатыбыз, чартлатып чыгъагъан сезлю Агъматыбыз, олай
дагъда кеплерибиз бар. Къумукъ тюзно чыдамлы, къайратлы загъматчы
халкъы оьзлени ата-бабаларыны ругъ байлыгъын оьсдюре, уьлгю гъисапда
къоллай гелген.

Балалагъа гонеш берген, тил берген,
Къысмаг, насип жалай, таву анадыр.
Ону билмей от учгъунлар тийдирсе,
Яв юреги ташгъа денюп къаладыр.

Гъис этмесе авлет анна сююнюп,
Англамаса юрегиним гюювюн,
Даимликге арт бермеге балагъа.
Шо сюювдюр гюч береген анагъа.

Ана сююв айтма тюгюл айтывлар,
Сезе ону анна болуп гергенлер,
Къысгъа гече юху белюп, къыркъ туруп
Къыркъ тамурдан анна сютюн бергенлер.

Дюнъяда аналагъа багъышланып нече – нече йырлар, яратылгъан.

Къумукъ халкъ йырларында буса эл инангъан батырлар бир намусну кютме барагъанда, аналардан гъаллалыкъ алып гете, авур намусну кютюп, яраланып къайтып гелгенде де, башлап ананы уъстюне барып, ону алдына жавап бере. Ананы гъалаллыкъны алмай туруп, адам адам болуп болмайгъанны балалар билме герек. «Женнетлени ачгъычы аналаны аякъ тюрбюнде» - деген сезлени кеп уллу маънасы бар. Аналаны сыйын ва абурун, авлетлени олагъа бакъгъан якъдагъы жаваплыгъын ва борчун бирден-бир мекенли эте. Гертиден де анна бизин яшавубузну ярыкъ юлдузу. Ондан ярыкъ шавла болмагъан ва бир заманда болмажакъ.

Анам! Аявлу азиз анам! – дюнъядагъы бары ниъмат сени булан байлангъан. Ананы акъ сютю, алгъыш сезлери ва къакъакъ йыры булан баланы алты санына жан гирген. Гъатта анасыны сютюнден тоймайгъан бала да, ону къакъакъ йырындан тоюп, юхлап къалгъан. Анасы шо къакъакъ йырындан башланадыр къумукъланы «Тил – юрекни тилмачы» деген айтыву да. Ана къоллар бизин

Къумукъ тил

Доскада:

Халкъыбызда, элибизде
Юрек салып, шону бил:
Адам болмакъ учун бизге
Тарыкъ билме анџа тил.

М.Атабаев

Дарсны темасы :

«Ана тил – сенсен дюньда бар затны башы»

Дарсны мурады:

Охувчуланы ана тилге бакъгъан сюювюн артдырмакъ.

Дарсны барышы:

Гиришив сез.

1. Яшлар, бугюн бизин ачыкъ дарсыбыз ана тилибизге, оьз элибизге багъышлангъан. Оьз миллетибизни гъакъында, ананы акъ сютю булан жаныбызгъа синген къумукъ тилибизни гъакъында дагъы да кеп билме герекбиз.
2. Агъмат Жачаевни «Мен къумукъман» деген шиърусун охуп, лакъырлашывубузну башлайман.

Мен къумукъман, шогъар оьктем юрегим

Мен къумукъман, къумукъ тюзде тувгъанман –

Къумукъ ана чайкъагъангъа бешигим *чаймим*

Елакъ бетим къумукъ ана жувгъангъа

Гезсюз эдим гез берген де къумукъ халкъ

Айырсын деп мен акъ булан къараны

Сезсюз эдим – сез берген де къумукъ халкъ

Сез тапсын деп сав этердей арасын